

UDK 28 (497.1) "1929/1941"
Pregledni rad

O POLOŽAJU ISLAMSKJE VJERSKE ZAJEDNICE U KRALJEVINI JUGOSLAVIJI (1929-1941)

Denis Bećirović

Tuzla, Bosna i Hercegovina

Istaknuvši neka od glavnih obilježja statusa i pozicije Islamske vjerske zajednice u periodu od uvođenja šestojanuarske diktature do početka Drugog svjetskog rata, autor je rekonstruirao i analizirao njen položaj i aktivnosti. Oslanjajući se na arhivske izvore, časopise, službene novine i rezultate dosadašnjih istraživanja navedene problematike, autor prati stanje i promjene unutar ove vjerske zajednice u kontekstu širih političkih prilika tog vremena.

Ključne riječi: Bosna i Hercegovina, Islamska vjerska zajednica, reisu-l-ulema, Kraljevina Jugoslavija, Bošnjaci.

Unastojanju da ostvari politički utjecaj na Bošnjake, šestojanuarski režim je pravac svog političkog djelovanja usmjerio preko Islamske vjerske zajednice (IVZ), ukidanjem njene autonomije i stvaranjem jedinstvene vjerske organizacije pod državnom kontrolom. Da bi se to ostvarilo, beogradski režim se oslanjao na bošnjačke političare koji su se već bili dokazali prosrpski orijentiranim. Na fonu takve politike, šestojanuarski režim je sistematski na sve značajnije pozicije u političkom i javnom životu postavljao Bošnjake, uglavnom radikalske orijentacije, a potiskujući sljedbenike zabranjene Jugoslovenske muslimanske organizacije (JMO). Vlastodršci u Beogradu su očekivali da će uključivanjem u državne strukture vlasti bošnjačkih političara

koji nisu bili pristalice zabranjene JMO pridobiti bošnjačke mase za vladinu politiku. Promjena državne i nacionalne politike, do koje je došlo nakon izvršenog državnog udara januara 1929. godine, uvjetovala je i donošenje novog *Zakona o Islamskoj vjerskoj zajednici*, čijim rješenjima je redefiniran odnos između države i Islamske vjerske zajednice. Reorganizacija Islamske vjerske zajednice i njeno uključanje pod nadležnost Ministra pravde realizirano je *Zakonom o Islamskoj vjerskoj zajednici*, 31. 1. 1930. godine, čime je prestao važiti *Statut za autonomnu upravu islamskih vjerskih i vakufsko-mearifskih poslova u Bosni i Hercegovini*, na kojem se zasnivala autonomija Islamske vjerske zajednice, a koji je bio na snazi još od 15. aprila 1909. godine. Prema novom zakonu, svi muslimani u zemlji čine jednu samostalnu islamsku vjersku zajednicu pod reisu-l-ulemom kao vrhovnim vjerskim poglavarom sa sjedištem u Beogradu. Kralju je dodijeljena nadležnost da ukazom postavlja reisu-l-ulemu, članove Medžlisa u Sarajevu i Skoplju i devet muftija. Imenovani vjerski funkcioneri su i dalje imali ingerencije nad vjerskim poslovima, dok je nadležnost nad vakufsko-mearifskim poslovima promijenjena ovim zakonom, tako da su ovi poslovi potpali pod direktnu nadležnost Ministarstva pravde. Uredbom o privremenoj organizaciji vlasti i poslova Islamske vjerske zajednice Kraljevine Jugoslavije od 5. februara 1930. godine, ministar pravde postaje najviša upravna vlast s pravom nadzora nad organima Islamske vjerske zajednice.¹

Navedenim zakonskim rješenjima odlučno se suprotstavio Džemaludin Čaušević, tražeći da se jednako tretiraju sve vjerske zajednice u Kraljevini Jugoslaviji, te da se vjerski i vakufski organi biraju, a ne da se postavljaju podobni režimski ljudi. On je tražio neprihvatanje ovog zakona, a u suprotnom svoje razrješenje dužnosti od strane kralja. Kralj nije prihvatio Čauševićeve prijedloge, već je sankcionirao zakon 31. januara 1930. godine. Njegovim ukazom od 26. februara 1930. godine, Čaušević je postavljen za reisu-l-ulemu Islamske vjerske zajednice Kraljevine Jugoslavije sa sjedištem u Beogradu. Međutim, reisu-l-ulema je do kraja ostao principijelan i konzistentan, odbijajući stupanje na dužnost sve dotle dok se ne ukinu sve sporne odredbe. Povrijeđen kraljevim postupcima kao prema najobičnijem službeniku, Čaušević je 11. aprila 1930. godine zatražio penzionisanje, čak i po cijenu da ostane bez penzije. Tako se i desilo. Na prijedlog Ministra pravde, kralj je 6. juna 1930. godine

¹ Kemura I. 1985. 121-122.

potpisao ukaz o njegovom konačnom penzionisanju. Time je velikosrpska politika uklonila Čauševića sa funkcije reisu-l-uleme i realizirala svoje planove o ukidanju autonomije Islamske vjerske zajednice.²

Imenovanje Čauševićevog nasljednika na mjestu reisu-l-uleme obavljeno je po ubrzanom postupku. Naime, kraljevim ukazom od 12. juna 1930. godine za novog reisu-l-ulemu IVZ u Kraljevini Jugoslaviji imenovan je tuzlanski i banjalučki muftija Ibrahim ef. Maglajlić.³ Svečano ustoličenje novog reisu-l-uleme izvršeno je u Bajrakli-džamiji u Beogradu 31. oktobra 1930. godine, uz opsežne pripreme ovog događaja od strane vlasti, s obzirom da je Maglajlić podržavao oficijelnu politiku Beograda, a bio je i član Radikalne stranke.⁴

Nepun mjesec nakon kraljevog ukaza o imenovanju novog reisu-l-uleme, oktroiran je i novi *Ustav Islamske vjerske zajednice*, 9. jula 1930. godine, kojim je državi osigurana potpuna kontrola nad poslovima unutar IVZ. Relativno visok stepen autonomije Islamske vjerske zajednice u vjerskim i vakufsko-mearifskim poslovima garantiran Statutom iz 1909. godine znatno se suzio. Svi vjerski i vakufski organi su prema novim rješenjima imenovani, a ne birani, a u sve organe su uključeni predstavnici države, što je samo po sebi smanjivalo njenu autonomiju. Prema tome, država je dobila pravo vrhovnog nadzora nad upravljanjem imovinom ove vjerske zajednice. U osnovnim odredbama Usta-

² Karić E. i Demirović M. 2002. 144; Kavazović E. 1996. 46.

³ Hadži hafiz Ibrahim ef. Maglajlić rođen je u Banjoj Luci, 25. aprila 1861. godine, u uglednoj banjalučkoj porodici Maglajlića. U rodnom gradu je završio osnovno školovanje i medresu. Od 1878. godine školovao se u Carigradu, gdje je pohađao islamske teološke i šerijatsko-pravne studije. Nakon okončanja studija vraća se u Bosnu i Hercegovinu, postaje upravitelj Fejzija medrese u Banjoj Luci, a 1898. godine i upravitelj Ruždije u istom gradu. Aprila 1914. godine je okružni muftija u Tuzli, a od 1925. godine obnaša funkciju muftije u Banjoj Luci. Na mjestu reisu-l-uleme Islamske vjerske zajednice Kraljevine Jugoslavije nalazio se od 12. juna 1930. do penzionisanja 14. marta 1936. godine. Umro je 16. septembra 1936. godine u rodnoj Banjoj Luci i pokopan kod Kazanferije džamije. Prema: Šeta F. 1991. 33-34.

⁴ Koliku je važnost režim u Beogradu pridavao ovom ustoličenju, između ostalog, svjedoči i činjenica da su na ovu svečanost, pored predstavnika države (kralj, članovi vlade...), bili pozvani i predstavnici diplomatskog kora, predstavnici svih drugih vjeroispovijesti i Predsjedništvo prijestoničke općine. Za doček gostiju bio je formiran poseban odbor beogradskih muslimana. Svaki učesnik morao se najaviti najkasnije četiri dana prije svečanog ustoličenja novog reisu-l-uleme. Također, u svrhu olakšavanja dolaska gostiju u Beograd svim učesnicima su na taj dan omogućeni popusti cijena voznih karti. Vidi: Arhiv Tuzlanskog kantona (ATK), fond: *Odbor islamske vjerske zajednice Bijeljina (OIVZB)*. K. 2. dok. 113/1.

va definirana su glavna pitanja IVZ, po kojima se islamska vjera ubraja među priznate vjere Kraljevine Jugoslavije i ravnopravna je sa svim ostalim zakonima i priznatim vjerama. U pogledu njene organizacije, došlo je do značajnih promjena. Organizacijsku strukturu u Islamskoj vjerskoj zajednici činili su: džematski medžlis sa džematskim imamom na čelu; sreska vakufsko-mearifska vijeća u Sarajevu i Skoplju sa svojim upravnim odborima; muftijstva sa muftijama na čelu; ulema-medžlisi u Sarajevu i Skoplju i Vrhovno vjersko starješinstvo u Beogradu sa reisu-l-ulemom na vrhu. Prema odredbama novog Ustava, Islamsku vjersku zajednicu u vjersko-prosvjetnom dijelu predstavljali su: Ulema-medžlis; Vrhovno vjersko starješinstvo sa reisu-l-ulemom; muftije i šerijatske sudije. U domenu vakufsko-imovinskih pitanja IVZ predstavljali su: Vakufsko-mearifska vijeća sa upravnim odborima, sreska vakufsko-mearifska povjerenstva sa područnim mutevelijama i Džematski medžlisi.⁵

Ustav od 9. jula 1930. godine u velikom dijelu negirao je tradicionalne laičke oblike organizacije života muslimana. Pored ostalog, Ustav je definirao da će postojati devet muftija sa sjedištem u Sarajevu, Skoplju, Banjoj Luci, Mostaru, Novom Pazaru, Bitolju, Prizrenu, Tuzli i Pljevljima. Sarajevski Ulema-medžlis bio je nadležan za teritorij Sarajevskog, Tuzlanskog, Banjalučkog i Mostarskog muftijstva. Umjesto dotadašnjih tradicionalnih dužnosti koje su muftije obavljale, nova ustavna rješenja su devetorici imenovanih muftija davala široka ovlaštenja, sa namjerom da od institucije muftije izgrade funkciju koja bi sličila poziciji biskupa u episkopalnim crkvama, što se protivilo muslimanskoj tradiciji.⁶

Paralelno sa nametanjem novog Ustava Islamske vjerske zajednice i imenovanjem novog reisu-l-uleme započelo je programirano odstranjivanje pristalica Mehmeda Spahe iz Vakufsko-mearifskog sabora i drugih vakufskih organa i uvođenje prorožimski orijentiranih Bošnjaka. Oni su, uglavnom, angažirani iz sastava *Gajretovih* aktivnih radnika. Politika uključivanja u vakufske organe ličnosti koje su dolazile po kriteriju političke podobnosti beogradskom režimu negativno se odrazila na upravljanje vakufskom imovinom. Glavna intencija vodećih ličnosti *Gajreta*, koji su imali značajnu ulogu u upravi vakuf-

⁵ "Ustav Islamske vjerske zajednice Kraljevine Jugoslavije". *Službeni list Kraljevine Jugoslavije* XII, br. 167 – LXIII. Beograd: 25. 7.1930. 1588-1590.

⁶ Imamović M. 1978. 979.

skih organa, bila je da ostvare potpuni utjecaj i kontrolu nad raspolaganjem i korištenjem prihoda vakufa. Također, *Gajretove* pristalice su željele da svoj utjecaj prošire i na ostale muslimanske vjersko-prosvjetne ustanove. Namjere Glavnog odbora *Gajreta* da u vjerskim nastavnim zavodima utječu na oblikovanje nacionalnog opredjeljenja mladih u srpskom duhu uspješno je suzbio Salim Muftić, predsjednik Upravnog odbora Vakufsko-mearifskog vijeća i Ulema-medžlisa. Rasipanje i nekontrolirano trošenje vakufske imovine, kao i direktno miješanje države u poslove IVZ, čega nije bilo u takvom obimu u drugim vjerskim organizacijama, prouzrokovat će otvoreno nezadovoljstvo pripadnika IVZ, pa čak i onih Bošnjaka koji su podržavali politiku šestojanuarskog režima.⁷

No, bez obzira na spomenute nepovoljne historijske okolnosti nakon uvođenja šestojanuarske diktature, Islamska vjerska zajednica je u ovom razdoblju postigla i određene rezultate, što je svjedočilo o egzistentnosti njenog djelovanja i u najtežim uvjetima. Ta postignuća bila su primijetna naročito na polju reforme vjerske nastave u osnovnim i srednjim školama. Važno je istaknuti da razvoj obrazovnog sistema IVZ nije započeo stvaranjem Kraljevine SHS. Zapravo, poslije 1918. godine, taj proces se nastavio osnivanjem dvije važne vjerske stručne škole: Šerijatske gimnazije u Sarajevu 1918. i Velike medrese kralja Aleksandra I. u Skoplju 1924. godine. Nakon toga, 1935. osnovana je Viša islamska šerijatsko-teološka škola. U okviru Islamske vjerske zajednice djelovala je i Gazi Husrev-begova medresa, koja je od 1925. godine imala status više škole s nižim, srednjim i višim tečajem. Otvaranjem Više islamsko-šerijatske škole 1935. godine ukinut je viši tečaj u Gazi-Husrevbegovoj medresi.⁸ Problematika vjerskog obrazovanja, nakon izvršenih promjena početkom 1929. godine, definirana je putem dva školska zakona. U *Zakonu o srednjim školama* usvojenom 31. augusta 1929. godine nisu precizirane jasne odredbe o izvođenju vjerske nastave, ali se iz pojedinih članova moglo zaključiti da je bila obavezna za sve pripadnike priznatih vjera.⁹ Također, *Zakonom*

⁷ Kemura I. 1985. 123-126.

⁸ "Pregled rada Vrhovnog starješinstva Islamske vjerske zajednice u Beogradu od 31. oktobra 1930. do 1933". *Glasnik Vrhovno starješinstvo Islamske vjerske zajednice Kraljevine Jugoslavije*, br. 2/1934. Beograd: 114; Buljina H. 1989. br. 1. 21-30, br. 2. 113-122; Traljić M. 1988. 503-504.

⁹ "Zakon o srednjim školama". *Službene novine Kraljevine Jugoslavije* br. 217 – LXXXVII. Beograd: 17. 9. 1929.

o narodnim školama od 3. decembra 1929. godine nauka o vjeri je tretirana kao obavezan predmet za sve priznate vjeroispovijesti.¹⁰ S namjerom preciznijeg definiranja i ujednačavanja prakse za narodne škole, 23. jula 1933. godine usvojen je *Zakon o vjerskoj nastavi u narodnim, građanskim, srednjim i učiteljskim školama u Kraljevini Jugoslaviji*. Prema članovima 1. i 2. navedenog *Zakona*, vjerska nastava je obavezna za sve učenike priznatih vjeroispovijesti, a vjersku nastavu u narodnim i građanskim školama predaju vjeroučitelji, mjesni svećenici ili njihovi duhovni zamjenici. S ciljem osiguranja potpune kontrole nad vjerskom nastavom u članu 5. je navedeno: "Nastavni plan i program iz vjeronauke propisuje Ministar prosvete u sporazumu sa vrhovnim predstavništvom pojedinih veroispovesti u Kraljevini Jugoslaviji".¹¹ Proces usvajanja propisa iz oblasti vjerske nastave zaokružen je donošenjem *Pravila o vršenju verskih dužnosti učenika narodnih škola*, u okviru kojih su, pored ostalog, članom 9. propisani i praznici učenika muslimanske vjeroispovijesti.¹²

U ovom razdoblju Islamska vjerska zajednica intenzivira kontakte sa islamskim zajednicama u muslimanskom svijetu. Tome je dijelom doprinijela i vijest o mogućoj obnovi hilafeta, koja je početkom tridesetih godina XX stoljeća zaokupljala pažnju bošnjačke intelektualne javnosti. S ciljem razmatranja mogućnosti obnove hilafeta sazvan je i Sveislamski kongres u Jerusalemu 6. i 7. septembra 1931. godine, koji je okupio ulemu iz različitih dijelova svijeta,

¹⁰ "Zakon o narodnim školama". *Službene novine Kraljevine Jugoslavije* br. 289-CXIX. Beograd: 9. 12. 1929.

¹¹ "Zakon o vjerskoj nastavi u narodnim, građanskim, srednjim i učiteljskim školama u Kraljevini Jugoslaviji". *Službene novine Kraljevine Jugoslavije* br. 237- LXIX. Beograd: 17. 10. 1933. 123.

¹² Članom 9. *Pravila o vršenju vjerskih dužnosti učenika narodnih škola* učenicima muslimanske vjeroispovijesti dozvoljeno je da idu svakog petka od 11 do 13 sati u džamiju pod nadzorom islamskog vjeroučitelja ili nekog drugog nastavnika muslimanske vjeroispovijesti. Učenicima muslimanima je dozvoljeno slaviti sljedeće praznike: "Novu godinu Muharem (jedan dan), Mevlud (jedan dan), Ramazanski bajram (tri dana) i Kurban-bajram (četiri dana)". U istom članu je navedeno da se učenici muslimani oslobađaju "od nastave prva dva časa, ako je nastava prepodnevna ili poslednja dva časa, ako je nastava popodnevna". Detaljnije: "Pravila o vršenju verskih dužnosti učenika narodnih škola". *Službene novine Kraljevine Jugoslavije* br. 237- LXIX. Beograd: 17. 10. 1933. 1233; ATK: OIVZB, K. 2, dok. 158/4. "Dopis Ulema međžlisa u Sarajevu svim područnim muftijstvima, sreskim vakufsko-mearifskim povjerenstvima i džematskim međžlisima". 10. 10. 1935.

ali bez prisustva ondašnjih muslimanskih vladara. Među sudionicima Kongresa bila je i delegacija Islamske vjerske zajednice Kraljevine Jugoslavije, koju su predvodili dr. Mehmed Spaho, Mujaga Merhemić, Salim Muftić i Hasanaga Nezirhodžić. Glavna rasprava odnosila se na razmatranje tematike općeg društvenog stanja muslimana, s posebnim osvrtom na negativne utjecaje sa Zapada na stanje vjerske svijesti.¹³ Predstavnici Islamske vjerske zajednice Kraljevine Jugoslavije aktivno su uzeli učešće i na Kongresu evropskih muslimana od 12. do 15. septembra 1935. godine u Ženevi. Na spomenuti Kongres pozvane su sve islamske zajednice u Evropi, kao i istaknute muslimanske ličnosti iz Evrope. Od šesnaest pozvanih islamskih zajednica iz Evrope, Kongresu je prisustvovalo petnaest, među kojima i IVZ Kraljevine Jugoslavije. Osnovni ciljevi Kongresa bili su: učvršćivanje saradnje i veze među muslimanima u Evropi, razvijanje njihove međusobne saradnje na vjerskom i kulturnom polju, zauzimanje stavova u vezi sa pitanjem zaštite mubarek-mjesta, te očuvanje interesa i prava islamskih zajednica u Evropi. Na petoj sjednici, od ukupno devet sjednica, delegat IVZ Kraljevine Jugoslavije Muhamed Kantardžić prezentirao je referat pod nazivom "Vjersko-prosvjetne prilike muslimana u Bosni i Hercegovini."¹⁴

Ukidanjem šestojanuarske diktature nakon petomajskih izbora 1935. godine mijenja se situacija u zemlji, pa time i položaj Islamske vjerske zajednice. Da bi umirio nezadovoljstvo bošnjačkih masa, Stojadinović je pokušao pridobiti najutjecajnije bošnjačke predstavnike za vladinu politiku, čiji je prvenstveni zadatak bio konsolidirati političko stanje u zemlji. S tom namjerom, juna

¹³ Jahić A. 2004. 177, 179. i 184.

¹⁴ Pored ostalog, u referatu je navedeno da muslimani Bosne i Hercegovine javno ispovijedaju svoju vjeru u 1.120 džamija i mesdžida, u kojima je zaposleno 1.522 hatiba, imama, mujezina i druga vjerska službenika. Svi muslimani sa ovog područja su sunnije hanefijskog mezheba, među kojima je vrlo mali broj derviša nakšibendijskog, kaderijskog, rifaiskog i mevlevijskog tarikata. Ukupno ima 16 tekija. Islamska vjeronauka počinje u mektebima, kojih je u školskoj 1934/35. godini bilo 897, od čega 17 muških, 23 ženska i 857 mješovitih, sa ukupno 43.280 djece. Također, islamska vjeronauka se predavala u svim narodnim i srednjim školama u Bosni i Hercegovini, tako da je u osnovnim školama bilo ukupno 30.819 djece, u građanskim školama 1.032, u učiteljskim školama 107, u stručnim školama 462 i na univerzitetima 197 studenata. Vidi: "Izveštaj delegata IVZ Kraljevine Jugoslavije na Kongresu evropskih muslimana u Ženevi 12-15. septembra 1935. godine". *Glasnik Vrhovno starješinstvo Islamske vjerske zajednice Kraljevine Jugoslavije br. 10-11/1935*. Beograd: 465-467.

1935. godine, Stojadinović imenuje u novoformiranu Vladu dr. Mehmeda Spahu za ministra saobraćaja, dr. Šefkiju Behmena, također jednog od čelnika Jugoslovenske muslimanske organizacije na poziciju ministra bez portfelja. Napuštanje opozicione politike od strane čelnika JMO i njihovo pridruživanje novoformiranoj Vladi nije bilo praćeno i obrazloženjima o motivima ovog političkog zaokreta, zbog čega je članstvo JMO na terenu jednim dijelom ostalo zbunjeno i neinformirano.¹⁵ Spomenuto stanje na terenu bilo je pogodno tlo za protivnike Spahine politike unutar bošnjačke političke scene. Posljedica toga je okupljanje i organiziranje oponenata liniji političke saradnje JMO sa Vladom u Beogradu. Prohrvatski orijentirani pojedinci – Hakija Hadžić, Ademaga Mešić, Derviš Omerović i drugi postaju glavni kreatori i nosioci okupljanja nezadovoljnika novim političkim smjerom JMO. Oni formiraju novu političku organizaciju pod imenom Muslimanska organizacija HSS-a, čiji stavovi su ukazivali na potrebu približavanja prema HSS – HNP, uz vezivanje sudbine Bošnjaka za sudbinu hrvatskog naroda u cjelini.¹⁶

Kao ustupak za priključivanje Jugoslovenskoj radikalnoj zajednici i Sporazumu Stojadinović-Korošec dr. Spaho je kao protuuslugu tražio promjenu šestojanuarskog zakonodavstva prema Islamskoj vjerskoj zajednici, odstranjivanje njegovih glavnih političkih protivnika, prije svega, reisu-l-uleme Maglajlića i vraćanje sjedišta reisu-l-uleme u Sarajevo.¹⁷

Na tragu spomenutih zahtjeva, Vlada u Beogradu je već tokom jula 1930. godine ovlastila ministra pravde da u saradnji s Ministarskim savjetom izvrši izmjene i dopune *Zakona o Islamskoj vjerskoj zajednici Kraljevine Jugoslavije od 31. januara 1930. godine*. Obrazovana je Komisija sa zadatkom da razmotri i predloži promjene u *Zakonu*, kojima bi se osigurala vjersko-prosvjetna autonomija muslimana. Nakon dva zasjedanja Komisija je dostavila projekat *Uredbe sa zakonskom snagom o izmjenama i dopunama Zakona o Islamskoj vjerskoj zajednici*, koju je Ministarski savet usvojio 28. februara 1936. godine. Sjedište IVZ Kraljevine Jugoslavije ponovo je vraćeno iz Beograda u Sarajevo, a dotadašnji reisu-l-ulema je smijenjen.¹⁸

¹⁵ Begić D. 1965. 174-175.

¹⁶ Opširnije o stvaranju i djelovanju muslimanskog ogranka HSS od 1935. do 1941. godine pogledati u: Išek T. 1991. 210-230.

¹⁷ Nakičević O. 1996. 33.

¹⁸ "Pregled rada Prvog naiba za Vrhovno vjersko starješinstvo Islamske vjerske zajednice".

Usvajanjem *Uredbe sa zakonskom snagom o izmjenama i dopunama Zakona o Islamskoj vjerskoj zajednici* stavljeni su izvan snage *Zakon i Ustav IVZ*. Članom 26. *Uredbe* svi poslovi koje su do tada obavljale vjerske i vakufsko-mearifске vlasti prebačeni su na naibe (povjerenike) imenovane od strane Ministra pravde, sa zadatkom da te poslove obavljaju do formiranja novih organa Islamske vjerske zajednice. Za obavljanje poslova reisu-l-uleme i Vrhovnog vjerskog starješinstva postavljen je prvi naib u Beogradu za Vrhovno vjersko starješinstvo, koji je trebao provesti likvidaciju ovog organa, te prenijeti arhivu, inventar i ostalu pokretnu imovinu u Sarajevo. Pored toga, za privremeno vršenje poslova Ulema-medžlisa, muftijstava, vakufsko-mearifskih vijeća i Upravnog odbora postavljena su dva naiba u Sarajevu i Skoplju.¹⁹

Obavezu izrade novog ustava Islamske vjerske zajednice Kraljevine Jugoslavije dobili su naib u Beogradu i dva naiba u Sarajevu i Skoplju sa njihovim odborima. Sjednice na kojima je pripreman novi ustav IVZ održavane su po *Pravilniku za donošenje Ustava IVZ* usvojenim u maju 1930. godine i trajale su od 20. do 31. jula 1936. godine. Nakon toga, tekst *Ustava Islamske vjerske zajednice* usvojio je Ministarski savjet, nakon čega je uslijedilo i Kraljevo odobravanje i potpisivanje 24. oktobra 1936. godine.²⁰ U okviru vjerske uprave novi Ustav je propisao značajne novine, među kojima i potpuno ukidanje muftijstava. Umjesto dotadašnjeg dvojstva u organizaciji Islamske vjerske zajednice, sa dva ulema-medžlisa, dva vakufsko-mearifска vijeća i dvije direkcije, *Ustavom iz 1936.* mnogo preciznije su utvrđene organizacija i teritorijalna nadležnost svih organa. Tako je *Ustav* propisao ustanovljenje institucije reisu-l-uleme sa užim i širim savjetom, te osnivanje jednog Ulema-medžlisa i jedinstvene Direkcije vakufa kao izvršnog organa Vakufsko-mearifskog sabora i njegovog Saborskog odbora.²¹

Glasnik Islamske vjerske zajednice Kraljevine Jugoslavije br. 3/1938. Beograd: 1938. 108.

¹⁹ ATK, OIVZB, K. 2, dok. 162/1. "Dopis Naiba Islamske vjerske zajednice u Sarajevu svim sreskim vakufsko-mearifским povjerenstvima i džematskim medžlisima na području Sarajevskog Ulema medžlisa", 4. 4. 1936, *Službene novine Kraljevine Jugoslavije*; "Uredba sa zakonskom snagom o izmjenama dopunama zakona o Islamskoj vjerskoj zajednici Kraljevine Jugoslavije". *Službene novine Kraljevine Jugoslavije* br. 52-X. Beograd: 5. 3. 1936. 166.

²⁰ "Pregled rada Prvog naiba za Vrhovno vjersko starješinstvo Islamske vjerske zajednice". *Glasnik Islamske vjerske zajednice Kraljevine Jugoslavije* br. 3/1938. Sarajevo: 113-114.

²¹ Imamović M. 1998. 517.

Bitno je napomenuti da u 1936. godini, pored zakonodavnih reformi kojima je bila zahvaćena Islamska vjerska zajednica Kraljevine Jugoslavije, dolazi i do niza aktivnosti s ciljem udruživanja islamske inteligencije – ilmije. S obzirom da Udruženje imama-matičara osnovano po završetku Prvog svjetskog rata nije ni približno zadovoljavalo potrebe ilmije, 1936. godine u Sarajevu je osnovano udruženje cjelokupne ilmije pod nazivom *El-Hidaje*, kao i list pod istim imenom. Glavni zadatak ovog staleškog udruženja ilmije koje je preuzelo aktivnu ulogu u životu muslimana bio je voditi brigu o materijalnom statusu svojih članova, a najveće zasluge za formiranje ilmije, prije svih, pripadaju Mehmedu ef. Handžiću.²²

Nakon usvajanja Ustava Islamske vjerske zajednice, jedan od najvažnijih zadataka koji se postavljao pred nju u Kraljevini Jugoslaviji bilo je provođenje izbora za vakufsko-mearifске sabore, sreska vakufsko-mearifска povjerenstva i džematske medžlise. Tokom 1937. godine provedeni su izbori za navedene organe IVZ u Kraljevini Jugoslaviji i članove Izbornog tijela za izbor reisu-l-uleme.²³ Pod predsjedavanjem prvog naiba Saliha Safveta ef. Bašića, Izorno tijelo se sastalo 20. aprila 1937. godine. U sastav ovog tijela izabrano je deset predstavnika iz Vakufsko-mearifskog sabora u Sarajevu i deset predstavnika iz Vakufsko-mearifskog sabora u Skoplju. Oni su od deset ponuđenih kandidata izabrali trojicu kandidata za reisu-l-ulemu: Fehima ef. Spahu (18 glasova), Ahmeda ef. Bureka (10 glasova) i Muhameda ef. Tufu (8 glasova).²⁴ Završni čin u ovoj proceduri dogodio se 26. aprila 1938. godine ukazom od strane kraljevskih namjesnika kojim je imenovan Fehim ef. Spaho²⁵ za novog reisu-

²² Mektić H. 1992. 5.

²³ "Pregled rada Prvog naiba za Vrhovno vjersko starješinstvo Islamske vjerske zajednice". *Glasnik Islamske vjerske zajednice Kraljevine Jugoslavije* br. 3/1938. Sarajevo: 115 i 117.

²⁴ "Zapisnik sa sjednice Izbornog tijela za izbor trojice kandidata za reisu-l-ulemu". *Glasnik Islamske vjerske zajednice Kraljevine Jugoslavije* br. 5/1938. Sarajevo: 189-190.

²⁵ Fehim ef. Spaho rođen je u Sarajevu 4. februara 1877. godine. Završio je Šerijatsku sudačku školu 1895. godine, a naredne godine imenovan je u Šerijatski sud u Sarajevu. Od februara 1919. godine do oktobra 1920. godine obnašao je funkciju načelnika Ministarstva vjera u Beogradu. Zbog političkih razloga penzionisan je 1923. godine, ali se ponovo aktivirao 1936. godine kada je postavljen za naiba Islamske vjerske zajednice u Sarajevu i predsjednika Vrhovnog šerijatskog suda u Sarajevu. Dužnost reisul-uleme obavljao je od 6. maja 1938. godine do svoje smrti 13. februara 1942. godine. Ubraja se među istaknutije kulturne i javne radnike

l-ulemu. Dužnost reisu-l-uleme Spaho je preuzeo u maju 1938. godine, a 9. juna 1938. godine od Naročitog savjeta, u skladu sa Zakonom Islamske vjerske zajednice, prima menšuru za vršenje vjerskih poslova. Dodjela menšure omogućila je reisu-l-ulemi da pristupi rješavanju brojnih pitanja koja su spadala u njegovu nadležnost, tako da su istog dana i članovi oba ulema-medžlisa položili zakletvu pred novim reisu-l-ulemom.²⁶

U cilju podrške daljem razvoju islamskih obrazovnih ustanova Ulema-medžlis u Sarajevu tokom 1939. godine donosi nekoliko važnih uredbi: *Uredbu o mektebima*, *Uredbu o nižim medresama* i *Uredbu o Gazihusrevbegovoj medresi*. Mektebi su u Općim odredbama *Uredbe o mektebima* definirani kao početne islamske vjerske škole, u trajanju od dvije godine, sa osnovnom intencijom da djecu poduče vjeri i islamskom vladanju, te razviju vjerske i moralne osjećaje. Za izvođenje nastave u mektebima, mektepskim obdaništima i vjerskim tečajevima određeni su mualimi i džematski imami. *Uredba o nižim medresama* propisala je da su niže medrese nepotpune srednje stručne vjerske škole, koje obrazuju svoje kandidate za zvanje imama, mualima, hatiba i vjeroučitelja za poduku u osnovnim školama. Ovom uredbom uspostavljeno je šest nižih okružnih medresa u Tuzli, Sarajevu, Banjoj Luci, Travniku, Bihaću i Mostaru. Status potpune srednje stručne škole imala je Gazi Husrev-begova medresa u Sarajevu. Ona je spremala kandidate za džematske imame, vjeroučitelje narodnih, građanskih, nižih stručnih škola, mualime, imame, hatibe i vaize. Učenici ove medrese su nakon zavšetka školovanja mogli upisati Višu islamsku šerijatsko-teološku školu u Sarajevu, kao i islamske teološke fakultete u drugim državama.²⁷ Također, treba naznačiti i to da je Viša islamsko šerijatsko-teološka škola bila u rangu fakulteta, a nastava je trajala četiri školske godine. Njena osnovna misija bila je proučavati islamsku šerijatsko-teološku nauku i "da sprema kandidate za državne, samoupravne i verske službe, za koje se traži viša islamsko šerijatsko-teološka sprema".²⁸

Bošnjaka u prvoj polovini XX stoljeća. Detaljnije: Šeta 1991. 43-44.

²⁶ "Izveštaj o radu Reis-ul-uleme Islamske vjerske zajednice Kraljevine Jugoslavije Širem savjetu Reis-ul-uleme". Sarajevo, *Glasnik Islamske vjerske zajednice Kraljevine Jugoslavije*, Sarajevo:br. 2/1939, 61.

²⁷ "Sarajevo". *Glasnik Islamske vjerske zajednice Kraljevine Jugoslavije*, Sarajevo: br. 5-6/1939, 168-169, 191-192 i 226.

²⁸ "Uredba o Višoj islamskoj šerijatsko-teološkoj školi u Sarajevu". *Službene novine Kraljevine*

Ostvareni pomaci u razvoju i afirmaciji određene autonomije u djelovanju Islamske vjerske zajednice nakon sloma šestojanuarske diktature nisu istovremeno značili i rješavanje svih problema sa kojima se ona suočavala u praksi. I dalje je bila evidentna razlika između onoga što je proklamirano i onoga što se događalo u svakodnevnom životu na terenu. Nastavljaju se različiti oblici nepoštivanja islamskih propisa i povreda zakonskih prava članova IVZ od strane pojedinaca i državnih službenika. Jedan od primjera koji to potvrđuju je i pitanje organiziranja proslava božićnih, uskrasnih i drugih blagdana u školama, suprotno *Pravilniku o praznovanju praznika u osnovnim, srednjim i stručnim školama*. Iako je ovim propisom određeno da je za slavljenje blagdana mjerodavan broj učenika određene vjeroispovijesti, a ne broj nastavnika, na području Drinske banovine su eklatantno kršene odredbe spomenutog *Pravilnika* na štetu muslimanske djece, tako da su cijeli zavodi prestajali sa radom bez obzira što je u nekim školama bilo i preko 60% učenika muslimana.²⁹ Kako su se ovakvi i slični postupci neuvažavanja prava i vjerskih osjećaja pripadnika islamske vjeroispovijesti nastavili, oštro je intervenirao i Ulema-medžlis u Sarajevu tako što je usvojio Odluku kojom naređuje svim područnim vjeroučiteljima “da imaju zabraniti učenicima islamske vjeroispovijesti učešće u proslavi Svetog Save jer je to proslava čisto vjerskog pravoslavnog karaktera”. Koliko je Ulema-medžlis bio ozbiljan u namjeri da stane u kraj ovakvim pojavama svjedoči i činjenica da je u spomenutom aktu snažno podvučena direktna odgovornost vjeroučitelja za realizaciju ove naredbe, kao i upozorenje da će se protiv onih koji to ne budu sprovodili preduzeti “potrebne mjere”.³⁰

Nezadovoljstvo i strepnje ne samo vjerskih već i svih političkih i drugih struktura bošnjačkog društva kulminirat će sa objavljivanjem Sporazuma Cvetković–Maček, koji je potpisan 26. augusta 1939. godine.³¹ Ovim Sporazumom narušene su historijske granice Bosne i Hercegovine koja je podijelje-

Jugoslavije br. 81-XXV. Beograd: 10. 4. 1937. 393-394.

²⁹ ATK, OIVZB, K. 2, dok. 162/96. “Dopis Ulema medžlisa u Sarajevu svim područnim Sreskim vakufsko-mearifskim povjerenstvima i džematskim medžlisima”. 17. 10. 1936.

³⁰ ATK, OIVZB, K.2, dok. 181/1. “Dopis Ulema medžlisa u Sarajevu o zabrani učešća muslimanske djece u proslavi Svetog Save”. 23. 12. 1938.

³¹ Sporazum Cvetković–Maček bio je predmet interesiranja historičara, pravnika, publicista, političara i drugih stručnjaka, a spomenuo bih radove samo onih koji su se neposrednije bavili ovim pitanjem: Boban Lj. 1965; Boban Lj. 1974; Zovko Lj. 1990; Vojinović P. 1980. i drugi.

na između Banovine Hrvatske i planirane Banovine “Srpske zemlje”. Na ovaj izazov Bošnjaci su odgovorili stvaranjem pokreta za autonomni položaj Bosne i Hercegovine objedinjavanjem svih bošnjačkih snaga.³² Tokom novembra 1939. godine širom Bosne i Hercegovine održavaju se konferencije vjerskih, kulturno-prosvjetnih i humanitarnih ustanova u vezi sa novonastalom situacijom. Predstavnici bošnjačkih vjerskih i vjersko-prosvjetnih ustanova, u koordinaciji s predstavnicima političkih stranaka, kulturno-prosvjetnih, privrednih i građanskih društava, te javnih radnika i korporacija grada Sarajeva, 24. novembra 1939. godine razmatraju prijedlog bošnjačkog političkog predstavnika u Vladi Kraljevine Jugoslavije dr. Džafera Kulenovića, koji je tražio osnivanje četvrte samoupravne jedinice koju bi činila Bosna i Hercegovina sa svojim historijskim granicama i autonomnom upravom. Na kraju sastanka svi prisutni usvojili su i potpisali Rezoluciju kojom potpuno podržavaju zahtjeve dr. Džafera Kulenovića, navodeći u prvom stavu da to predstavlja “opći zahtjev svih muslimana Bosne i Hercegovine, bez ikakve razlike”.³³ Kulturno-prosvjetno društvo *Gajret* je krajem novembra 1939. godine održalo Plenarnu sjednicu na kojoj se konstatira da je najnovijim unutrašnjim preuređenjem države nanesena uvreda Bošnjacima, time što im je osporavana jugoslovenska (!) rasna pripadnost. Na kraju zasjedanja Plenarne sjednice Glavni odbor *Gajreta* izjašnjava se za Bosnu i Hercegovinu kao četvrtu jedinicu, u koju bi ušao i Sandžak, ističući da “ovakav stav bosanskohercegovačkih muslimana nije ništa drugo nego borba za jednakost i pravednost, a sporazum Srba i Hrvata neće biti pravedan i pun ako milion muslimana slovenske krvi i jezika ne bi bio zadovoljen”.³⁴ Na tragu ovakvih nastojanja u Sarajevu su 30. decembra 1939. godine održane dvije konferencije Bošnjaka grada Sarajeva, na kojima je prisustvovao i dr. Džafer Kulenović, nasljednik preminulog predsjednika JMO Mehmeda Spahe. Konferencije su sazvane s ciljem razmatranja pitanja autonomije Bosne i Hercegovine i imale su iznadstranački karakter. U istoj funkciji izabran je i širi akcioni odbor Bošnjaka grada Sarajeva, bez obzira na

³² Redžić E. 2000. 139.

³³ Istorijski arhiv u Sarajevu (IAS). Fond: *Fehim Spaho*, K. 2, dok. 540.

³⁴ ATK, fond: *Radnički pokret i narodnooslobodilačka borba u sjeveroistočnoj Bosni 1920-1941*, inv. br. 5232, “Izvadak iz zapisnika sa plenarne sjednice Glavnog odbora Gajreta”, 26- 27. 11. 1939.

njihovo dotadašnje stranačko pripadništvo i nacionalnu orijentaciju. Istovremeno sa protestnim skupovima u Sarajevu i u drugim bosanskohercegovačkim gradovima održavaju se protesti na kojima se uz podršku svih bošnjačkih organizacija i društava traži autonomija Bosne i Hercegovine i izlazak iz koalicione Jugoslovenske radikalne zajednice.³⁵

Sve u svemu, uslijed nagomilanih višegodišnjih protivrječnosti i dodatno usloženih političkih prilika u državi, uloga i značaj Islamske vjerske zajednice za bošnjački narod postaje nesumnjivo još važnija. Budući da je samostalno djelovanje JMO bilo onemogućeno njenim učešćem u Jugoslovenskoj radikalnoj zajednici, a da na ondašnjoj političkoj pozornici nije djelovala neka druga relevantna bošnjačka stranka, jedina preostala snaga koja je mogla snažno stati uz ideju koju je zastupao pokret za autonomiju Bosne i Hercegovine bila je Islamska vjerska zajednica. Stoga se u brojnim pismima, koja su u tim turbulentnim vremenima Bošnjaci iz različitih krajeva Bosne i Hercegovine upućivali svom vrhovnom vjerskom autoritetu, reisu-l-ulemi Fehimu ef. Spahi, tražeći njegovo aktivnije uključivanje u politički život i povezivanje nesložnih bošnjačkih političkih predstavnika. Sadržina ovih pisama ukazuje na jedno od najvažnijih bošnjačkih iskustava, a to je njihova upućenost na Islamsku vjersku zajednicu u neizvjesnim i sudbonosnim historijskim momentima. Ne isključujući mogućnost da i Kraljevinu Jugoslaviju zahvati požar Drugog svjetskog rata, Bošnjaci u nedostatku samostalne političke organizacije očekuju od IVZ da bude ne samo duhovna već i politička i kulturna okosnica svog naroda. Otuda se od reisu-l-uleme tražilo i očekivalo da sa tog ugledničkog mjesta usmjerava i savjetuje narod.³⁶

Svjestan općih neprilika i očiglednog početka rata, koji je već plamtio širom Evrope i svijeta, reisu-l-ulema Fehim ef. Spaho upozorava Bošnjake na moguće potrese i opasnosti. On želi pripremiti Bošnjake za sudbonosne događaje koji dolaze, ističući da je potrebno veće razumijevanje i saradnja među svim građanima bez obzira na njihovo vjersko i plemensko određenje, te poziva sve pripadnike islamske vjeroispovijesti "[...] da uvijek i na svakom mjestu budu na visini svoga zadatka kao sinovi i građani ove zemlje, da se čuvaju svega onoga što je štetno za njihov ugled i građanske vrline i da prema sva-

³⁵ Kemura I. 1986. 257-258.

³⁶ Filandra Š. 1998. 117-118.

kom štetnom uticaju nepoželjne propagande, bilo s koje strane ona dolazila, budu odlučni, a da u ovim momentima njima gospodari zdrav razum i duh otpornosti [...]”³⁷

U okviru nastojanja šestojanuarskog sistema da sve oblasti javnog života stavi pod svoju kontrolu bila je i politika osiguravanja potpune kontrole nad Islamskom vjerskom zajednicom. Promjena državne i nacionalne politike nakon 1929. godine uvjetovala je i donošenje *Novog zakona o IVZ* (31. 1. 1930) i *Ustava IVZ* (9. 7. 1930). Uspostavljeno je formalno organizaciono jedinstvo Islamske vjerske zajednice u Kraljevini Jugoslaviji, a država je zadržala snažne mehanizme kontrole nad vjerskim životom i islamskim školstvom. Ovakvoj organizaciji IVZ hrabro i principijelno se suprotstavio reisu-l-ulema Džemaludin Čaušević, koji je na kraju i penzionisan. Međutim, usložnjavanjem ukupne političke situacije i raspadom šestojanuarske politike, Vlada u Beogradu traži podršku bošnjačkih predstavnika. Kao uvjet za ulazak u Vladu Stojadinović-Korošec Mehmed Spaho je tražio usvajanje novog zakona i ustava IVZ, koji su nakon niza pregovora i usvojeni tokom 1936. godine. Time je Islamska vjerska zajednica jednim dijelom vratila pravo samostalnog izbora organa IVZ i slobodu raspolaganja imovinom uz zadržani okvirni nadzor države. Ostvareni pomaci u razvoju autonomije IVZ nisu istovremeno značili i rješavanje svih problema sa kojima se ova zajednica suočavala u praksi. Do kraja postojanja Kraljevine Jugoslavije nastavljeno je sa ispoljavanjem različitih oblika nepoštivanja islamskih propisa i povreda prava članova IVZ od strane pojedinaca, ali i državnih službenika. No, uprkos tome, Islamska vjerska zajednica je i u ovom razdoblju odigrala važnu ulogu u potvrđivanju i očuvanju posebnosti bošnjačkog naroda.

³⁷ ATK, fond: *Behrambegova medresa*, K. 2, br. 54/40. “Dopis Reis-ul-uleme obadvama Ulema-medžlisima, objema Vakufskim direkcijama, svim Sreskim vakufsko-mearifskim povjerenstvima, svim Džematskim imamima i Upravama medresa”, 23. 5. 1940.

IZVORI I LITERATURA

A. Izvori

a) Arhivska građa

1. Istarski arhiv Sarajevo
 - Fond: Fehim Spaho
2. Arhiv Tuzlanskog kantona
 - Odbor Islamske vjerske zajednice Bijeljina
 - Radnički pokret i narodnooslobodilačka borba u sjeveroistočnoj Bosni (1920-1941)
 - Behram-begova medresa

b) Novine, časopisi i ostala periodika

- Glasnik Vrhovnog starješinstva Islamske vjerske zajednice Kraljevine Jugoslavije. Beograd:
- Glasnik Islamske vjerske zajednice Kraljevine Jugoslavije. Beograd – Sarajevo:
- Službene novine Kraljevine Jugoslavije. Beograd

B. Literatura

- Begić D. 1965. "Akcije muslimanskih građanskih političara poslije skupštinskih izbora 1935. godine". *Godišnjak XVI*. Sarajevo: Društvo istoričara Bosne i Hercegovine.
- Buljina H. 1989. "Sto godina muslimanskog školstva u Bosni i Hercegovini". *Glasnik Vrhovnog islamskog starješinstva, br. 1 i 2*. Sarajevo:
- Filandra Š. 1998. *Bošnjačka politika u XX stoljeću*. Sarajevo: Sejtarija.
- Imamović M. 1998. *Historija Bošnjaka*. Sarajevo: BZK Izdavačko preduzeće "Preporod".
- Imamović M. 1978. *Vjerske zajednice i politička zbivanja u Bosni i Hercegovini od Austrougarske okupacije 1878. do 1945. godine* (rukopis u Institutu za istoriju u Sarajevu).
- Išek T. 1991. *Hrvatska seljačka stranka u Bosni i Hercegovini 1929-1941*. Sarajevo:
- Jahić A. 2004. *Hikmet-riječ tradicionalne uleme u Bosni i Hercegovini*. Tuzla:
- Karić E./Demirović M. 2002. *Reis Džemaludin Čaušević, prosvjetitelj i reformator*. I. dio. Sarajevo: BZK "Preporod" – Općinsko društvo Tuzla.
- Kavazović E. 1996. "Državno-pravni položaj Bosne i Hercegovine u okvirima Kraljevine Jugoslavije". *Kabes br.14, 12/1996*. Mostar:
- Kemura I. 1985. "Položaj i uloga Islamske vjerske zajednice i 'Gajreta' u društveno-političkom životu Muslimana početkom 30-tih godina ovog stoljeća". *Analiz XI-XII*.

Sarajevo: Gazi Husrev-begova biblioteka.

- Kemura I. 1986. *Uloga "Gajreta" u društvenom životu Muslimana Bosne i Hercegovine (1903-1941)*. Sarajevo: Veselin Masleša.
- Boban Lj. 1965. *Sporazum Cvetković-Maček*. Beograd: Institut društvenih nauka.
- Boban Lj. 1974. *Maček i politika HSS od 1928. do 1941*. knj. I i II. Zagreb-Rijeka: Liber-Otokar Keršovani.
- Mektić H. 1992. "Ilmija-jučer-danas-sutra". *Takvim*. Sarajevo:
- Nakičević O. 1996. *Istorijski razvoj institucije Rijaset*. Sarajevo:
- Redžić E. 2000. *Sto godina muslimanske politike u tezama i kontroverzama istorijske nauke*. Sarajevo: ANUBiH i Institut za istoriju u Sarajevu.
- Šeta F. 1991. *Reis-ul-uleme u Bosni i Hercegovini i Jugoslaviji od 1882. godine do 1991. godine*. Sarajevo:
- Traljić M. 1988. "Gazihusrevbegova medresa između dva rata (1921- 1941)". *Glasnik Vrhovnog islamskog starješinstva br. 5*. Sarajevo:
- Vojinović P. 1980. "Vrbaska banovina u koncepcijama sporazuma Cvetković-Maček". *Jugoslovenski istorijski časopis br. 1-2*. Beograd:
- Zovko Lj. 1990. "Bosna i Hercegovina u građanskoj politici nakon sporazuma Cvetković-Maček". *Hercegovina br. 7-8*. Mostar:

SUMMARY

ON THE POSITION OF ISLAMIC RELIGIOUS COMMUNITY IN THE KINGDOM OF YUGOSLAVIA (1929-1941)

As a part of the January 6th system, which aimed to put all the areas of public life under control, there was also a policy of establishing full control of IVZ (Islamic Religious Community). The change of the state and national policy after 1929 conditioned the adoption the new law on IVZ (January 31, 1930) and IVZ Constitution (July 9, 1930). Formal organizational unity of IVZ was established in the Kingdom of Yugoslavia; however the state preserved strong mechanisms of control over the Islamic religious life and education. Reisul-ulema Džemaludin Čaušević courageously and consistently opposed such organization of IVZ, and was ultimately retired due to those efforts. However, as the overall political situation became more complicated and as the January 6th policy

dissolved, the government in Belgrade tried to win the support of the Bosniak representatives. As a condition to enter the Stojadinović-Korošec Government, Mehmed Spaho asked for adoption of the new law and a new Constitution of IVZ, which were, after a series of negotiations, adopted in 1936. With this, IVZ partly recovered the right of the independent election of its bodies and the freedom of management of its own property within the framework of general state control. Progress in development of the autonomy of IVZ did not mean, however, that this community resolved all its problems. As long as the Kingdom of Yugoslavia existed there were many different forms of disrespect of the Islamic rules and rights of the IVZ members, shown both by individuals, and by the state officials. Despite all this, in this period, IVZ played a very important role in the confirmation and preservation of specificities of the Bosniak people.

Key words: Bosnia and Herzegovina, Islamic Religious Community (IVZ), Reisu-l-ulema, The Kingdom of Yugoslavia, Bosniaks

(Translated by author)